

Милоје Нешић, продуцент филма „Експеримент наживо”

ЗАЈЕДНИЧКИ ИМЕНИТЕЉ СМРТИ

Пише Мира ШВЕДИЋ

Документарни филм о последицама НАТО агресије, радиолошком и хемијском загађењу Србије, „Експеримент наживо”, који је поводом годишњице бомбардовања емитован у два дела на Првој српској телевизији, побудио је пажњу јавности. Велика гледаност и позитивне критике које су уследиле по емитовању говоре да је на објективан начин сагледан веома озбиљан проблем о коме се већ две деценије прича и на који се упозорава, а наш саговорник Милоје Нешић, извршни продуцент филма, испричао је детаљнију причу.

Експериментално живото (Experimentum in vivo) чини серијал од осам полчасовних епизода, који је за потребе емитавања на програму Прве српске телевизије скраћен на два филма по 48 минута. У првом делу говори се о радиолошком загађењу Србије током НАТО бомбардовања и медицинским аспектима, а у другом о хемијском загађењу. Филм је урадила Агенција за телевизијску продукцију „Слободна продукција”, а Министарство културе и информисања суфинансирало је пројекат на коме је окупуљено више од 20 чланова продукцијског тима. Екипу је предводио редовни професор Факултета драмских уметности у Београду и Факултета уметности у Новом Саду мр Андрија Димитријевић, а поред њега радило је десетак сниматеља из целе Србије. Били су то махом људи са локалних телевизија који су као организатори и водичи успевали да дођу до саговорника до којих друге екипе нису могле. У продукцијској екипи било је и неколико монтажера, графичких дизајнера.

О томе како је настајао тај серијал, како су бирали саговорници и о поучама из њихових изјава разговарали смо са Милојем Нешићем, извршним продуцентом филма.

– Филм смо почели да радимо пре две године, иако је идеја постојала од раније. До лета је трајала непосредна припрема за продукцију филма, истраживање, избор саговорника и локација за снимање. А како смо, заправо, дошли на идеју да снимимо овај серијал? Ја сам инжењер електротехнике, смера за телекомуникације и на Првој српској телевизији од 2006. године водим Службу преноса и емитавања сигнала. Пре тога радио сам у нишкој ТВ 5, а раније сам са још неколико колега основао регионалну телевизију Пирот у Пироту. Био сам са колегама, поготово током рада на Првој телевизији, готово на свим емисионим објектима у Србији, којих има више од 250, а од којих је већина гађана 1999. године. Приметио сам да

су неке колеге са РТС-а и других телевизија које су радиле на локацијима гађаним муницијом са осиромашеним уранијумом (ОУ) почеле да оболевају. Нажалост, неки су и преминули веома млади. На пример, изванредан техничар Зоран Стефановић, радник РТС-а, који је био на Пљачковици непосредно после бомбардовања, убрзо се разболео и преминуо. Имао је само 20 година. Такође се разболео и млади колега Милан Митић, шеф емисионе технике РТВ Врање. Када му је оперисана штитаста жлезда, извађен му је лимфни чвор величине од 11 цм. И један од наших водећих стручњака Јовица Богдановић из Ниша, који је сервисирао емисионе уређаје, такође је оболео и оперисан је.

**НАТО ЈЕ У НАЛЕТИМА
ИЗНАД СРБИЈЕ И ЦРНЕ ГОРЕ
ПОТРОШИО КИСЕОНИКА
КОЛИКО СВА ЖИВА БИЋА
У СРБИЈИ ПОТРОШЕ ЗА
50 ГОДИНА. РЕЧ ЈЕ О
350.000 ТОНА КЕРОЗИНА,
А У ГАЂАЊУ РАФИНЕРИЈА
И ЦИВИЛНИХ И ВОЈНИХ
СКЛАДИШТА ИЗГОРЕЛО ЈЕ
ЈОШ 150.000 ТОНА. УКУПНО
500.000 ТОНА.**

Слична ситуација била је и са новинарима, колегама из Ниша, Врања, са југа Србије, који су извештавали са тих локација. Нажалост, већина људи који су водили редакцију ТВ 5 из Ниша оболела је углавном од малигних болести. Међу новинарима је била и моја супруга, која је као новинар РТВ Б92 доста радила на тим контаминираним локацијама. Разболела се 2017. године и преминула.

Знајући за све то, моје колеге и ја смо се запитали: Ако имате групу од двадесетак људи од којих се више од половине разболело и многи преминули, углавном од малигне болести, шта је заједнички именоватељ њихових смрти? Једино што их је у том смислу повезивало било је да су одлазили на локације које су гађане радиолошким

оружјем. Нама је онда постало јасно да то не може бити случајно, штагод у јавности причали стручњаци различитих профила. Зато смо решили да без предрасуда обрадимо ту тему.

Јесу ли Ваше колеге на те задатке ишле незаштићене?

– Нажалост јесу. Иако су Војска Југославије, тачније АБХО јединице, непосредно након бомбардовања оградили и означиле локације за које су знале да су гађане муницијом са осиромашеним уранијумом, те табле и ограде је након рата неко скинуо и разнео, па је на многе локације могло да се оде без ограничења. Најдрастичнији пример био је локација Пљачковица изнад Врања, где је измерено зрачење од 235.000 бекерела по килограму, што је 1.100 пута више од доње дефинисане границе. Уместо да тај објекат буде ограђен, забрањен приступ и становништво обавештено, тадашње Савезно министарство за телекомуникације издало је 2002. године дозволе ТВ 5 из Ниша и Телевизији Б 92 за предајнике на Пљачковици и телекомуникационе екипе послате су да раде на недеконтаминираној локацији. Треба имати у виду да је од момента загађења до почетка деконтаминације прошло око 1.000 дана, дакле више од три године. И тек су 2002, 2003, 2004, 2005. године деконтаминације сукцесивно рађене.

Да ли мислите да се опасност од радијације схватала немарно?

– Наша војска је знала да је могућа употреба радиолошког оружја и Управа АБХО ВЈ донела је и дистрибуирала упутство свим јединицама у којем су прецизиране мере које треба да се предузму у случају радиолошког напада. А зашто се десила немарност коју помињете? Ми смо две године живећи са овом темом схватили да морамо да се вратимо у то време, у тај ратни период, када је код сваког постојала забринутост за голи живот, живот своје породице, неизвесност за сутрашњицу, а гађање муницијом са ОУ сигурно, на први поглед, није изгледало толико опасно као што је за

право било, јер се радиоактивне материје и то зрачење не виде и не осећају.

Спремајући се за серијал, сигурно сте морали да прочитате бројне књиге, стручне радове и стекнете обимнија знања.

– Готово читаву продукцијску екипу чинили су физичари, инжењери који се баве јонизујућим или нејонизујућим зрачењима и нама је било потпуно јасно шта се дешава кад је реч о физици и примењеној физици. Из области медицине, ветерине, биологије морали смо да прочитамо стотине стручних и научних радова, монографија, публикација како бисмо се упознали с проблематиком. А имали смо и сјајне консултанте, чак петнаестак врских стручњака, који су о овој теми објављивали стручне и научне радове. У обзир су долазили само проверени стручни и научни посленици, чији су радови позитивно рецензирани и објављени. И ми смо их проверавали и укрштали њихове податке. Поред њих, имали смо за саговорнике и обичне људе, жртве загађења. Укупно око 40 саговорника.

Где сте запазили да постоји највише неслагања?

– Највише неслагања било је око локација које су гађане. Рецимо UNEP, Програм ОУН за заштиту животне средине понео се прилично неодговорно, јер су неопрезно дали информацију где су све били, а то је свега неколико локација на КиМ, а после су приказали податке за више десетина локација. Знате, незобилно је да говорите о локацијама на којима ваше екипе нису радиле. Друго, физичари и хемичари су можда највише урадили у овој области. Има пројеката и у области медицинске ветерине. Изванредно раде неке ветеринарске станице, на пример она у Бујановцу. Нажалост, најмање истраживања урадиле су медицинске установе, факултети. Једина институција у Србији која је то озбиљно радила била је ВМА, јер је 2000. покренула пројекат праћења здравственог стања око 1.500 војника и чланова њихових породица. Но

тај пројекат је прекинут 2005. године и тако је онемогућено будуће систематско праћење стања здравља становништва Србије.

У суштини се прецизно и не зна колико је муниције са осиромашеним уранијумом бачено на Србију, јер се не слажу подаци НАТО-а, руски и наши?

– НАТО је признао да је бачено око 10 тона. Наше процене говоре о око 15, а руске о 30 тона. Али треба имати у виду да је контаминирана област проблематична за живот јер се не загађују само тле и ваздух него и подземне воде. На Космету се налазе изворишта Јужне и Западне Мораве и онда загађења долазе у Велику Мораву, па у Дунав. Велики број локација није деконтаминиран, а за неке се

**ПОСТОЈЕ ПРОЦЕНЕ
ПРОФ. ДР СЛОБОДАНА
ЧИКАРИЋА ДА ЈЕ ОД РАТА ДО
ДАНАС САМО ОД ПОСЛЕДИЦА
РАДИОЛОШКОГ ОРУЖЈА
ПРЕМИНУЛО ОКО ДЕСЕТ ПУТА
ВИШЕ СТАНОВНИКА СРБИЈЕ
НЕГО ШТО ИХ ЈЕ ПОГИНУЛО
У РАТУ, А ТО ЈЕ ОКО
3.500 ЉУДИ**

и не зна. Према проценама наше војске на подручју Пчињског округа испалено је око 5.000 метака, а кад је рађена деконтаминација пронађено је око 400 пенетратора и неодређен број кошуљица. Према речима др Јагоша Раичевића, физичара који данас ради у ЈП Нуклеарни објекти Србије, и који је учествовао у деконтаминацији, уклоњено је око 10 процената. Сличне податке износи и наша саговорница др Јасмина Вујић са Беркли универзитета у Сан Франциску. Ако су они у праву, 90 одсто те невидљиве претње и даље је у земљи, на већој дубини од оне на којој се тражи. А то је само у Пчињском округу. Где је Космет, на коме није деконтаминирана ниједна локација, а њих је, према подацима наше војске, 81.

Можемо ли рећи да се у Србији дешава злочин без преседана?

– Да, јер је загађење без преседана. Ми смо прва европска земља која је гађана том муницијом. Са жаљењем морам да приметим да нам је промакао рад проф. др Владимира Ајдацића са Института за нуклеарне науке „Винча”, који је објавио после бомбардовања и у коме је У-238 назвао металом бешчести или металом бешчашћа – на енглеском metal of dishonor. Тако су га назвали на Западу кад су видели како је утицај уранијума У-238 на људско здравље перфидан и дугорочан. А они су први почели да примењују то оружје. Наша саговорница др Јасмина Вујић каже да је против нас вођен не само радиолошки и хемијски рат већ и дугорочни биолошки рат, јер се испоставило да су евидентне генетске малформације код потомства. На то су још 2001. упозоравали лекари Института заштите на раду Србије „Драгомир Карајовић”, који су објавили рад у ком се наводи да су као касне последице примене уранијума У-238 евидентна малигна обољења различитих локализација и генетске малформације код потомства.

Професор др Слободан Чикарић, који је доскора био председник Друштва Србије за борбу против рака, а наследила га је проф. др Даница Грујичић, као радиолог-онколог радио је процене о томе колико је становника Србије оболело и колико је преминуло од последица радијације У-238 и других нуклида који су били у тој смеси. Његове процене су заиста застрашујуће. У раду објављеном 2017. он даје процену да је као последица бомбардовања од 2001. до 2010. године било између 15.000 и 33.000 новооболелих од малигнух тумора, а сада их је дупло више.

Према последњим подацима од малигнух болести на подручју целе Србије данас годишње оболи 39.000 људи, а 1995. године тај број износио је 7.000?

– Број оболелих је посебно питање. Изгледа да се у Србији воде два регистра за канцер. Један води Институт за јавно здравље Србије „Батут”, а

Фото: Зоран Јовановић Мачак

други Институт за онкологију у Сремској Каменици за подручје Војводине. И ако неко жели да сазна колико има новооболелих, мора да отвори два сајта и да сабира те бројке.

Застрашујуће су речи онколога са којима сте разговарали, а који су рекли да ће ова генерација, ако се не разболи сада, у генетском материјалу пренети лоше семе потомцима, који ће бити подложнији оболевању од малигнитета?

УРАНИЈУМ У-238 ЈЕ ДОМИНАНТАН ИЗВОР АЛФА-ЧЕСТИЦА, И ТО ЈЕ У НУКЛЕАРНОЈ ФИЗИЦИ ВЕЛИКА ЧЕСТИЦА ЧИЈИ ЈЕ ДОМЕТ У ВАЗДУХУ 10–15 ЦМ, ШТО ЗНАЧИ ДА АКО ДОЗИМЕТРОМ ПРЕЂЕТЕ ПРЕКО КОНТАМИНИРАНЕ ЛИВАДЕ И ДРЖИТЕ ДОЗИМЕТАР НА КУКУ, НЕЋЕТЕ НИШТА ИЗМЕРИТИ. МОРА СЕ ПРИЋИ БЛИЗУ ТОМ ИЗВОРУ ЗРАЧЕЊА ДА БИ СЕ ИЗМЕРИЛО.

– Професор др Стојан Радић је то рекао на филму. О томе су говорили и други, а било је и неких манифестација на ту тему. Професор др Борислав Каменов, педијатар са нишког медицинског факултета, изнео је примере за које сматра да су се могли десити само у случају токсичног ефекта, а њих је могуће доказати молекуларно-биолошким техникама. Лекари сматрају да су генетске малформације код потомства доказане и да су реална опасност. Проблем је што та опасност може да се протегне на више генерација. Ми се морамо суочити с тим да су све те радиолошке и хемијске супстанце нови фактори ризика у животној средини Србије. Наравно, постоје и други, и не могу се све болести приписати само последицама бомбардовања. Али, с друге стране, има оних који свесно обмањују јавност, а при том су лекари. Не постоји праг радиоактивности, изнад природног, који није штетан за људско здравље. На подручју Баварске у Немачкој и дан-данас, после више од 30 година, забрањено је конзумирање шумских плодова и меса дивљачи, јер је након акцидента у Чернобиљу радиоактивни облак претежно са цезијумом прешао и преко тог подручја. А код нас је чак коришћено радиолошко оружје.

НАТО је у Србији користио разна средства НВО. Имате ли податке о томе колико су биле штетне тзв. меке или графитне бомбе које су као паучина падале и онеспособљавале електричне водове?

– Када је Институт за нуклеарне силовине урадио анализе тих тзв. графитних бомби, испоставило се да у великом проценту садрже једињења алуминијума, која су веома токсична. Разговарали смо са Драганом Илићем, који је био шеф највеће трафостанице на Балкану – Ниш 2, која се налази између Ниша и Нишке Бање. Она је више пута гађана графитним бомбама. Он нам је рекао да се више радника разболело. Тамо је у животну средину отишло и око 120 тона трансформаторског уља, а посебан проблем >

је то што су се у близини налазили речни бунари нишког водовода.

У серијалу изнесите и приче људи који су рашчишћавали рушевине после бомбардовања. Неки од њих су видели наранџасти дим из кратера.

– У интегралној верзији дали смо казивања др Небојше Србљака из болнице у Косовској Митровици и др Вука Антонијевића. Доктор Србљак описује како је на КиМ пала бомба велике разорне моћи и како се из кратера појавио ружичасти дим. Та бомба је испустила инфраструктуру, коју је требало санирати. У кратер је ушло десетак војника. Након рата су скоро сви преминули од карцинома плућа. Готово идентичну причу чули смо од становника Пирота. Тамо је жестоко гађана касарна Трећег пешадијског пука и такође се појавио наранџасти дим. Радници пиротског „Комуналца” радили су на рашчишћавању последица бомбардовања и данас знамо да је више њих оболело од малигних болести. У жељи да сазнамо може ли се данас установити шта је то било, хемичари и стручњаци за експлозиве рекли су нам да је протекло доста времена и да је могуће да је истекла и каренца, односно време у коме та једињења постају мање опасна или безопасна, али може се рећи да је то била нека врста хемијског оружја. Много тога се није мерило, анализирано, а сада је прошло 20 година.

Скупштина и Влада Србије формирале су комисију и међуресорно координационо тело за утврђивање последица НАТО бомбардовања Републике Србије по здравље људи и животну средину. Да ли они могу да дођу до неких резултата после толико година?

– Није проблем да се истражује, али јесте што се стручњаци, научници и лекари много више баве питањем кривице, а мало здравственим стањем људи који су били изложени бомбардовању. Ми нашем здравственом систему сугеришемо да почну да раде пројекте који до сада нису урађени и да наставе оне који су прекинати.

**БИЉКЕ СЕ ШТИТЕ ОД
ЗРАЧЕЊА ТАКО ШТО ЈЕ
НАЈВИШЕ ОШТЕЋЕН КОРЕН,
ПА СУВИ ЛИСТОВИ, ПОТОМ
СВЕЖИ, А НАЈМАЊЕ СЕМЕ.
ПРИРОДА ЈЕ ТАКО ЗАШТИТИЛА
ГЕНСКИ МАТЕРИЈАЛ И ОН
СЕ ПРЕНОСИ ЗДРАВ. ЉУДИ
НЕМАЈУ ТУ СПОСОБНОСТ**

И да се припадници Војске, полицајци, локално становништво и професионалне екипе који су били на тим потенцијално контаминираним теренима зову на превентивне прегледе, јер је евидентно да постоје одложени ефекти, који се најчешће појављују у виду солидних малигних тумора, како кажу лекари онколози. Многи животи могу да буду сачувани.

Где постоји болест, може се наћи и лек. У серијалу се помиње реактивни материјал уранофикс, који најчешће није примењен.

– Институт за технологију нуклеарних и других минералних сировина – ИТНМС спровео је вегетационе огледе на јаловини затвореног рудника уранијума Кална на Старој планини, где се налазио један од два рудника уранијума у бившој Југославији. Постављени вегетациони огледи имали су за циљ утврђивање утицаја биљних врста и њихових генотипова на степен усвајања уранијума. Они су предложили методе фиторемедијације – да се на контаминираним локацијама засаде биљке, хиперакумулатори уранијума, које би акумулирале или бар фиксирале део загађујућих честица. Такође, Институт је развио и реактивни материјал уранофикс, на бази природних фосфата, који се могу наћи на подручју Пчињског округа. Уранофикс трајно везује уранијум у стабилне нерастворне комплексе, нерастворне у подземним и површинским водама. Дакле, имамо Институт и технологију коју су развили, специфичан реактиван материјал на бази фосфата и биљке које служе за фиторемедијацију, али до сада ништа није примењено.

Серијал сте назвали „Експеримент ин виво”. Зашто? Јесмо ли ми заморчићи?

– Са великом сигурношћу се може рећи да експеримент ин виво траје и данас у форми неовлашћеног, али реалног праћења здравственог стања практично целе популације. Ми смо на крају текста у чланку који је објавио „Печат” написали да ће експеримент највише бити прекинут кад људи почну да се лече. Због чега? Едвард Сноуден и други узбуњивачи или звиждачи показали су какве су размере праћења података и да је сваки податак који је у електронском облику доступан, што значи да ма колико мислили да су подаци наших министарства, матичне књиге и друго безбедни, то реално није тако. Неко може да седи на другом крају света и ако има приступ свим тим подацима да види да ли је неки наш војник био на контаминираној локацији, колико је година тада имао, колико има сада, каквог је здравља, да ли се разболео и од чега.

Да ли је сврха филма да се каже истина?

– Сврха је да се дају истинити подаци, чињенично стање. Ко је пажљиво гледао филм, видео је да нисмо имали ниједан коментар. У документарном филму имате могућност да дате и свој став, али ми нисмо имали ту потребу. Ми смо само пустили стручњацима и научницима да кажу до којих су сазнања дошли. Чак и оно што сам ја читао само су цитати из њихових радова.

Шта Вам је било најпотресније у целом серијалу, а шта величанствено?

– Тешко је издвојити шта је најпотресније, јер је пуно таквих прича и сведочења, али могу рећи шта је величанствено. Разговарали смо са доста жртава бомбардовања, чланова њихових породица, људи који су оболели и невероватно је са каквом смиренешћу они живе. Достојанствено се носе са својом муком и не очекују ни од кога помоћ. Не жале се и никог не оптужују. Није им право и кажу да то тако не треба, али никог не оптужују.

Фото: Горан Станковић